

УДК 37.013

ЧУМАК Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, заступник начальника з економічної, адміністративної, фінансової роботи, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету
e-mail: Chumak.71@bk.ru

ПЛАЧИНДА Тетяна Степанівна,

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету
e-mail: praydtan@ukr.net

ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Аналізуються поняття «дуальність» і «дуальна система». Вивчається закордонний досвід щодо дуальної системи навчання у вищих закладах освіти, зокрема у льотних школах європейських країн. Зауважується, що дуальне навчання у вищій школі може бути визначено як поєднання формальної і неформальної освіти. Наголошується, що дуальна система забезпечує рівновагу між попитом та пропозицією фахівців на ринку праці. Окреслюються перспективні шляхи впровадження дуальної системи навчання у вітчизняних вищих школах.

Ключові слова: *дуальна система, формальна та неформальна освіта, професійне навчання, працевдавці, майбутні фахівці, практична підготовка фахівця.*

Постановка проблеми. Магістральним завданням сучасної професійної підготовки в умовах стрімких змін, що відбуваються у світі, є підготовка кваліфікованих фахівців, здатних до самореалізації, швидкого реагування до потреб ринку праці, активна участь у соціально-економічних і культурних процесах країни та світу. Тому, в останній час, помітним стає цікавість до тих освітніх технологій, моделей і інновацій, які здатні забезпечити високу якість підготовки кваліфікованих фахівців та реалізації освітніх державних стандартів і програм. Впровадження нових освітніх технологій, модернізації матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів, удосконалення навчально-виховного процесу, доступності і ефективності освіти та підготовки нового покоління робітничих кадрів до життєдіяльності в умовах сучасного суспільства дозволить підняти рівень освіти нашої держави на рівень розвинутих країн світу.

У контексті вдосконалення системи фахової підготовки майбутніх фахівців, все більшої популярності в різних країнах світу набуває дуальна система професійної підготовки. У європейській моделі професійної підготовки кадрів беруть участь коледжі та ВНЗ, активно налагоджується соціальне партнерство між професійно-технічними школами і підприємствами. Популярними завдяки своїй ефективності є програми професійного навчання, що базуються на теоретичній підготовці в навчальному закладі у поєднанні з підготовкою на робочому місці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові студії щодо системної організації професійної освіти на основі методологічного принципу дуальності присвячені такими закордонними ученими як: Г. Бауман, А. Ліпсмаєр, Г. Пецольт, А. Шелтен, К. Штратман, Х. Штегман та ін. Окремі аспекти проблеми інтеграції освіти, науки й виробництва розглядалися у працях: Ф. Зеєра, П. Кубрушка, В. Ледньова, Г. Мухаметзянової, В. Приходька, В. Іщенко, З. Сазонової та ін. Проте наразі залишається недостатньо вивченим питання дуальності у вищій школі України у контексті забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Метою даної статті є аналіз закордонного досвіду дуальної освіти у системі професійної підготовки майбутніх фахівців та окреслення перспективних шляхів упровадження дуальності у систему вищої школи України.

Виклад основного матеріалу. Термін «дуалізм», «дуальний», «дуальність» (від латин. *Dualis* – подвійний) досить широко застосовується в різних галузях знань (філософії, політології, економіці, соціальних та природничих науках). У педагогіці поняття «дуальна система» вперше було використано у ФРН в середині 1960 років для позначення нової форми організації професійного навчання. Дуальна система навчання, за своїм змістом, означає паралельне навчання у освітньому закладі та на виробництві. За основу цієї системи покладено принцип взаємного зв'язку теорії з практикою, що дозволяє студентам не лише знайомитися з майбутньою професійною діяльністю, але й засвоювати прийоми та навички роботи на робочих місцях.

На загальноєвропейському рівні в галузі вищої освіти вживається термін *work-based learning* (WBL), який можна інтерпретувати як дуальне навчання. Сьогодні дуальне навчання є фундаментальним аспектом вищої професійної освіти, місією якої вважається допомога студентам у набутті знань, навичок та компетенцій, вагомих у професійному житті [1]. У ході проекту «Розробка європейських підходів і методів до дуального навчання» (DEWBLAM) було розроблено Загальноєвропейську платформу дуального навчання у закладах вищої і професійної освіти, де зазначається, що:

1. Дуальне навчання у вищій школі може бути визначено як поєднання формальної освіти і неформального або інформального емпіричного навчання, отриманого на роботі і через роботу.

2. Дуальне навчання може бути інтегровано в особистісний та громадський капітал студента, і може оцінюватися на рівні компетенцій або кваліфікацій відповідно до 6, 7 і 8 рівнів Європейської рамки кваліфікацій.

3. Дуальне навчання робить вищу освіту життєздатною, дає їй можливість чутливо реагувати на соціальні вимоги динамічних ринків праці, навчання впродовж життя і нових галузей транс-дисциплінарних знань за допомогою:

- надання освітніх і науково-дослідних можливостей для дорослих студентів, тим самим покращуючи і полегшуючи безперервний професійний розвиток;
- підвищення цінності навчання, що забезпечує переваги для компаній, державних і приватних установ та організацій, або відповідає їх стратегічним цілям;
- зміцнення інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та політики щодо навчання впродовж життя.

Аналіз зарубіжних праць із зазначеної проблеми свідчить, що у європейському просторі вищої освіти вживаються різні словосполучення, які мають відношення до дуального навчання, наприклад: *alternance training, work-based learning, work-integrated learning, work-related learning, flexible learning, co-operative education and problem solving*. Усі вони засновані на загальному розумінні важливості створення умов для поєднання теоретичних знань, набутих у формальному навчальному середовищі, з практичними навичками, набутими на робочому місці [2–5].

Акцент у дуальних моделях навчання робиться на тому, що має і повинно бути вивченим на робочому місці шляхом виконання роботи, взаємодіючи з колегами та реагуючи на робочі процеси і процедури.

Зазначимо, що дуальна система навчання була започаткована у Німеччині, що виникла як нова форма професійного навчання, організація якого передбачає надання теоретичної і практичної професійної підготовленості, а отже, утвердження провідного принципу – єдності індивідуалізації та інтелектуалізації професійного навчання – діяльнісної компетенції. Наразі система вищої освіти Німеччини диференційована на такі типи ВНЗ: університети, спеціальні інститути (медичні, педагогічні тощо), вищі школи мистецтв і музики, вищі школи прикладних наук (*Fachhochschulen*), професійні академії (*Berufsakademien*) [2]. У Німеччині функціонує дуальна система професійного навчання – це взаємодія двох самостійних в організаційному та правовому аспектах носіїв освіти в офіційно визнаних межах, що відбувається відповідно до законодавства професійного навчання. Ця система включає два різні навчально-виробничі середовища: приватне підприємство та державну професійну школу, які діють разом для досягнення спільної мети – професійної підготовки учнів. Процес надання освітніх послуг підприємством у дуальній системі регламентований законодавчо. Відповідно до § 25 і § 28 закону про професійну освіту, навчальне підприємство може готувати фахівця тільки за визнаними державою професіями, список яких щорічно опубліковує федеральне міністерство освіти і науки («*Staatlich anerkannte Ausbildungsberufe*») [6].

У Великобританії стажування на підприємствах у рамках державної «Програми надання допомоги молоді» доповнюється теоретичними семінарами на спеціальних курсах. Для Великобританії є характерною розвинена система учнівства. Навчання молоді здійснюється відповідно до державної програми «Професійна підготовка молоді», розрахованою на випускників середньої школи у віці 16–17 років. Метою програми є поглиблена підготовка молоді, а термін навчання триває від одного до двох років. Випускники атестуються за чотирма показниками: відповідністю вимогам вузької спеціалізації та кваліфікаційним вимогам професії, вмінням застосовувати знання в нових умовах, діловими якостями. Відповідно до рішень ЄС поширюється альтернативна форма навчання в Італії, Німеччині, Франції. Суть її полягає в тому, що теоретичне навчання чергується з повноцінною трудовою практикою з майбутньої спеціальності. При цьому процеси поступового ускладнення навчання і роботи йдуть паралельно [7].

Професійне навчання у Франції здійснюється у системі народної освіти. Щорічно близько 800 тис. випускників ЗОШ одержують посвідчення про профпідготовку, яка дає право на працевлаштування. Але підприємці неохоче беруть на роботу таких працівників, оскільки централізовано розроблені програми відстають від практики. Для підтвердження та підвищення кваліфікації підприємці укладає з випускниками шкіл «кваліфікаційні контракти», згідно з якими вони навчаються реалізувати набуті навички в умовах роботи підприємства. Випускники шкіл, які не отримали посвідчень, можуть вступити до технічних училищ (професійних ліцеїв), навчання в яких триває два роки.

Добре розвиненим є учнівство у Фінляндії для підготовки робітників усіх галузей – від сільського господарства до високих технологій. Існує велика кількість заснованих на компетенціях програм, розрахованих на дорослих, що передбачають 20% теоретичної та 80% практичної підготовки.

В Японії дуальна система застосовується для виховання кваліфікованого виробничого персоналу [3; 4]. Японська система внутрішньофірмової підготовки відрізняється від підготовки, поширеної у Великій Британії та Німеччині, що не передбачає подальшого працевлаштування тих, хто навчався за цими програмами. Програми поєднують практичну підготовку на робочому місці з аудиторною підготовкою у професійних закладах – два дні навчання та три дні праці на робочому місці, і така практика підготовки одержала назву «японська стилізована дуальна система». Головна мета такої системи – надати молодим людям можливість для набуття практичних компетенцій, які б відповідали сучасним потребам бізнесу підвищеного рівня складності, запобігали частій зміні місця роботи молоддю, працевлаштуванню за погодинним контрактом або безробіттю. Зростання кількості безробітної молоді було частково викликано підвищенням вимог промисловості до працівників у більш технологічно складних умовах праці. Дуальна система, за якою проводиться оцінювання професійних навичок та компетенцій випускників навчального закладу і яка поєднує навчання та працю, була запроваджена для підготовки досвідчених працівників.

Стосовно підготовки авіафахівців за кордоном, то льотні школи співпрацюють з авіакомпаніями які надають можливість практичної підготовки майбутніх пілотів і диспетчерів. Деякі авіакомпанії мають особисті льотні школи, які готують авіафахівців саме на замовлення даної компанії. Наприклад: льотна школа при авіакомпанії «Air Berlin PLC & Co. Luftverkehrs KG» у Берліні; льотна школа Андалусії (Іспанія) працює з аеропортом Саламанка; центр підготовки пілотів у Європі, лідер в Іспанії й Португалії, – «Gestair Flying Academy» (є й льотною школою й авіакомпанією) має бази в Мадриді (Іспанія), Лісабоні (Португалія) і Мілані (Італія); льотна школа Іспанії «FTEJerez» співпрацює з Міжнародним аеропортом Херес тощо [8].

Важливо визначити особливості дуального навчання, тому що воно відрізняється від традиційного навчання низкою ознак. По-перше, дуальне навчання зосереджено навколо рефлексії щодо робочої практики; це не просто опанування набором технічних навичок, але критичне мислення і навчання через досвід. По-друге, модель дуального навчання розглядає навчання як результат дії і рішення проблем у робочому середовищі, і, таким чином, зосереджена навколо живих проектів і проблем. Дуальне навчання також створює знання через загальну й колективну діяльність, яка передбачає обговорення ідей і проблем, прийняття рішень. Нарешті, дуальне навчання вимагає не тільки набуття нових знань, але і формування мета-компетенції – уміння вчитися.

Провідними особливостями дуального навчання у вищій школі можна визначити такі:

1. Встановлення партнерства між основними зацікавленими сторонами, такими як: роботодавці, студенти і ВНЗ.

2. Включення формального академічного визнання попереднього навчання і досвіду через систему акредитації (Accreditation of Prior Learning, APL, Accreditation of Prior Experiential Learning, APEL).

3. Наявність інноваційної та привабливої складової системи навчання на основі методології «змішане навчання» (blended learning), в тому числі різні форми навчання та викладання, що характеризуються:

– критичною рефлексією і рефлексивними діями, котрі пов'язують нові теорії з досвідом;

– практико-орієнтованими проектами, які задовольняють потребам всіх зацікавлених сторін і обумовлюються у навчальному договорі;

– методологією і методикою дистанційного та електронного навчання;

– індивідуальною підтримкою студента як освітньою установою, так і робочою організацією.

4. Оцінювання і формальна сертифікація результатів програм дуального навчання.

5. Проектування програм дуального навчання залежить від попереднього й поточного досвіду роботи дорослого студента. Навчальні програми можуть складатися з кредитів різних джерел, включаючи: договірні модулі дуального навчання; існуючі модулі курсів в університеті; акредитовані короткострокові курси; акредитовані програми навчання, надані роботодавцем; акредитовані модулі або курси, пропонувані іншими освітніми установами; акредитація попереднього навчання.

Дуальна система забезпечує рівновагу між попитом та пропозицією фахівців на ринку праці. Адже співпраця освітніх та господарських суб'єктів передбачає підготовку саме тієї кількості фахівців, саме з тією якістю знань та вмінь, яку на цей момент потребує ринок праці. Нажаль, в Україні поодинокі випадки впровадження дуальної системи навчання в освітні заклади. Як приклад це Краматорське вище професійне училище, Харківський комп'ютерно-технологічний коледж Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Вище професійне училище № 33 м. Києва. Таке становище зумовлено нестабільною економічною ситуацією країни, переорієнтація на попит нових спеціальностей тощо.

Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету (КЛА НАУ) активно працює над впровадженням дуальної системи навчання та можливістю працевлаштування студентів. Адже під час дуальної освіти прищеплюються навички, які відповідають потребам роботодавців, розвиваються у майбутніх фахівців здатність формувати цілі, відповідальність та здатність планувати майбутню кар'єру. Ці ініціативи в першу чергу орієнтовані на навчальні плани в які внесені виробничі практики на підприємствах: структурні підрозділи «Украероруху»; авіакомпанії України; Збройні сили України; Національна гвардія України; Державна служба з надзвичайних ситуацій; сертифіковані Державіаслужбою України посадкові майданчики тощо.

Науково-педагогічний склад КЛА НАУ працює над тим, щоб усі студенти мали можливість скористатися наявними можливостями при працевлаштуванні та набули відповідних навичок. Працюючи над удосконаленням стратегії працевлаштування своїх випускників КЛА НАУ налагоджує співпрацю з Міжнародні Авіалінії України (МАУ) та іншими працедавцями, які зацікавлені у висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівцях.

Запозичення закордонного досвіду та використання дуального принципу у ВНЗ України є корисним як для ВНЗ, студентів, так і для підприємств. Адже, як наслідок, вищі школи матимуть додаткове фінансування, підтримку персоналу та матеріальної бази. Підприємства матимуть перспективу отримання освіти та підвищення кваліфікації для своїх робітників, а також можливість відбирати майбутній персонал серед студентів. Студенти ж матимуть можливість не лише якісної підготовки та отримання професійних компетенцій, а й фінансову впевненість під час навчання та перспективу працевлаштування після закінчення ВНЗ.

Висновки. Дуальне навчання включає в себе поняття робочої діяльності в якості навчальної програми в рамках формального навчання в університеті. Воно передбачає взаємовідносини між зацікавленими сторонами – роботодавцем, навчальним закладом та студентом (працівником), що беруть участь у навчанні, в роботі і формуванні знань і навичок. Особливістю змісту навчання є інтегративний навчальний план, який складається спільно навчальним закладом і підприємством. Зацікавлені сторони діють у спільному контексті. Дуальна модель навчання пропонує альтернативний підхід до традиційного викладання і навчання у вищій школі. Схарактеризована практика сприятиме удосконаленню професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки стимулює студентів до якісного набуття необхідних компетенцій, адже впевненість у працевлаштуванні після закінчення навчального закладу є мотивувальним чинником.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. У подальшому потребує розгляду питання ролі викладача в дуальній системі освіти та професійного досвіду студента під час навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Work-Based Learning in Europe. Practices and Policy Pointers. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/alliance/work-based-learning-in-europe_en.pdf.
2. Berufsbildungsgesetz (BBiG). URL: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbig_2005/gesamt.pdf.
3. Skills development in the workplace : report of the ILO/SKILLS-AP. *Japan Regional Workshop and Study Programme on Skills Development in the Workplace, OVTA, Chiba (Japan, 27 January – 6 February 2009)*. Bangkok: ILO, 2009. 43 p.
4. Shigemi Y. In-House Training and OJT. *Human resources management, The Japan Institute of labor, Japan labor bulletin*. May 1, 1994. Vol. 33. No. 05. URL: <http://www.jil.go.jp/jil/bulletin/year/1994/vol33-05/06.htm>.
5. Raelin J.A. *Work-Based Learning: The New Frontier of Management Development*. New Jersey: Prentice Hall, 2000. 143 p.
6. Абашкіна Н.В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині: монографія. Київ: Вища школа, 1998. 207 с.
7. Дернова М.Г. Дуальна модель вищої професійної освіти дорослих: європейський досвід. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2014. Вип. 2(9). С. 137–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_2_19.
8. Плачинда Т. С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід та шляхи підвищення якості : монографія. Кіровоград: Полімед – Сервіс, 2014. 533 с.

References

1. Work-Based Learning in Europe. Practices and Policy Pointers (2013). *European Commission*. Retrieved 05/12/2017, from http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/alliance/work-based-learning-in-europe_en.pdf.
2. Berufsbildungsgesetz (BBiG) (2005). Retrieved 05/12/2017, from http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbig_2005/gesamt.pdf
3. Skills development in the workplace. Report of the ILO/SKILLS-AP. *Japan Regional Workshop and Study Programme on Skills Development in the Workplace, OVTA, Chiba (2009, 27 January – 6 February)*. Bangkok: ILO, Japan, 43.
4. Shigemi, Y. (1994). In-House Training and OJT. *Human resources management, The Japan Institute of labor, Japan labor bulletin*, 33 (5) Retrieved 05/12/2017, from <http://www.jil.go.jp/jil/bulletin/year/1994/vol33-05/06.htm>
5. Raelin, J.A. (2000). *Work-Based Learning: The New Frontier of Management Development*. New Jersey: Prentice Hall, 143.
6. Abashkina, N.V. (1998). Principles of the development of vocational education in Germany: monograph. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
7. Dernova, M.H. (2014). Dual model of higher professional education for adults: European experience. *Adult Education: Theory, Experience, Perspectives*, 2(9), 137–145. Retrieved 05/12/2017, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_2_19.
8. Plachynda, T.S. (2014). Professional training of future aviation specialists: foreign and domestic experience and ways to improve quality: monograph. Kirovohrad: Polimed – Servis (in Ukr.).

CHUMAK Oleksandr

Doctor in Law, Deputy Chief in Economic, Administrative, Financial Work,
Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University
e-mail: Chumak.71@bk.ru

PLACHYNDA Tetiana

Doctor in Pedagogy, Associate Professor,
Chair of Professional Pedagogics and Social Humanities Department,
Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University
e-mail: praydtan@ukr.net

DUAL EDUCATION AS A PROSPECT OF DEVELOPMENT OF HIGHER SCHOOL IN UKRAINE

Abstract. Introduction. It is marked by the author, that in the context of upgrading of the system of future specialists' professional preparation, dual system is becoming more and more popular in different countries of the world. Colleges and higher institutions are a part of the European model of professional training of personnel, there is a social partnership between vocational schools and enterprises. Programs of professional studying are becoming more popular due to their effectiveness: they are based on theoretical preparation in educational establishment in combination with preparation in the workplace.

Purpose. The aim of this article is analysis of foreign experience of dual education in the system of professional preparation of future specialists and defining of perspective ways of introduction of dual approach in the system of higher school of Ukraine.

Methods. During research the empiric and theoretical methods of research were used, namely: theoretical analysis and synthesis of psychological and pedagogical scientific sources, observation, comparison, interviewing.

Results. Concepts «duality» and «dual system» are analyzed in the article. Foreign experience is studied in relation to the dual system of studying in higher educational establishment, namely in flight schools of the European countries. It is emphasized that in pedagogics the concept «dual system» was first used in FRG in the middle 1960s for definition of new form of professional studies. Dual system of studying means parallel studying in an educational establishment and at manufacturing site. It is marked that dual studying at higher school can be considered as combination of formal and informal education. It was defined the main features of dual studying at higher school. It is underlined that dual system provides balance in offer and demand of specialists at the labor market.

Originality. It was outlined the perspective ways of introduction of the dual system of education in Ukrainian higher schools. In particular, it was considered an example of collaboration of Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University with UIA (Ukrainian International Airlines) and other employers, that take interest in highly skilled and competitive specialists.

Conclusion. Dual studying includes the concept of working activity as a part of tutorial within the framework of formal university studying. It provides relationships between parties concerned - employer, educational establishment and student (a worker), that participate in the studying process, formation of knowledge and skills. The feature of studying is an integral curriculum that is drawn up both by educational establishment and enterprise. Parties concerned operate in a general context. The dual model of studying offers the alternative approach to traditional teaching and studying at higher school. The abovementioned practice will contribute to the improvement of professional preparation of future specialists, as it stimulates students to acquire necessary competences; it means that a confidence in future employment after graduating from educational establishment is a motivating factor.

Keywords: dual system; formal and informal education; professional studying; employers; future specialists; specialist's practical preparation.

Одержано редакцією 06.12.2017
Прийнято до публікації 11.12.2017